

3. Kuczkowski S., Strategie wychowawcze, Kraków 1985.
4. Maćkiewicz J., Budowanie pozytywnej samooceny jako wartość wychowawcza [w:] M. Nowicka-Kozioł (red.) Wybrane aspekty współczesnej aksjologii pedagogicznej, Kraków 2009.
5. Okoń W., Słownik pedagogiczny, Warszawa 1984.
6. Pomykało W., Wychowanie (z punktu widzenia świeckiego), (w:) W. Pomykało (red.) Encyklopedia pedagogiczna, Warszawa 1993.
7. Przeclawski K., Wychowanie (z punktu widzenia religii), (w:) W. Pomykało (red.), Encyklopedia Pedagogiczna, Warszawa 1993.
8. Tischner J., Jak żyć?. Wrocław 1997.

The process of education passes in a certain educational environment that is created by a number of factors, influencing on efficiency of this process. Success of the socialization process depends on educators, their professionalism, style of management of the educational process, ideology, not to mention about didactic means, influence of cultural environment and other constituents, that directly and mediately have an influence on forming of desirable signs and realization of certain changes in personality of young man.

Keywords: education, society upbringing, christian upbringing, styles of education, personality.

УДК 378:005.6(477) «190»

Боднар Д.М.*

ДЕРЖАВНА НАЦІОНАЛЬНА ПРОГРАМА “ОСВІТА (УКРАЇНА XXI СТОЛІТТЯ)” ТА ЇЇ РОЛЬ У РЕФОРМУВАННІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ В УКРАЇНІ (ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті висвітлено питання щодо ролі Державної національної програми «Освіта (Україна XXI століття)» у реформуванні системи управління вищою освітою України. Описано кроки реалізації програми.

Ключові слова: вища освіта, управління, Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)», реформування системи управління вищою освітою.

Актуальність дослідження проблеми реформування системи управління вищою освітою України визначається тим, що сьогодні для окреслення напрямів розвитку системи управління вищою освітою України доцільним є звернення до історії становлення системи вищої освіти незалежної України з метою урахування досвіду розбудови системи управління вищою освітою, позитивних надбань минулих років, запобігання негативних проявів у діяльності вищої школи тощо. Такої точки зору дотримуються відомі вітчизняні вчені Л.Д. Березівська, Н.П. Дічек, М.Б. Євтух, О.Я. Савченко, О.В. Сухомлинська та інші.

Значущим у цьому плані є період формування національної системи освіти в 90-і роках ХХ століття в умовах значних змін у житті суспільства в контексті загальноцивілізаційних трансформацій, зумовлених значним поширенням нових освітніх технологій та істотним розширенням можливостей і потреб в індивідуальному, особистісному розвитку людини.

На початку 90-х років ХХ століття в Українській незалежній державі існувала нагальна необхідність вибудови основної стратегії розвитку системи освіти. Це було обумовлено тим, що існуюча в Україні система не могла задовільнити вимог, що постали перед нею в умовах становлення української державності, відродження української нації. Спостерігалася невідповідність змісту і структури освіти запитам особистості, потребам суспільства та світовим

* © Боднар Д.М., 2014

досягненням у царині освіти; знеціненні соціального престижу освіченості та інтелектуальної праці; забюрократизованості всіх ланок системи освіти. Документом, який визначив стратегію і основні напрями розвитку освіти України у XXI ст., стала Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)», затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 896 від 3 листопада 1993 року.

З урахуванням зазначеного вище мета статті полягає у визначенні ролі Державної національної програми «Освіта (Україна XXI століття)» у реформуванні системи вищої освіти України.

Аналізуючи стан наукової розробки проблеми, треба зазначити, що над її розв'язанням працює значна кількість дослідників. У цьому плані характерними є праці Ю.М. Алексєєва «Україна: освіта і держава (1987-1997 рр.)» (К., 1997); В.П. Андрущенко «Теоретико-методологічні засади модернізації вищої освіти в Україні на рубежі століть» (К., 2001), Л.Д. Березівської «Реформування шкільної освіти в Україні у XX століття» (К., 2008), В.С. Журавського «Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні» (К., 2003), Кременя В.Г. «Філософія освіти XXI століття» (2002), В. О. Огнев'юка «Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку» (К., 2003) [1; 2; 3; 4; 6; 8].

Цілком слушною щодо періодизації процесу реформування системи вищої освіти в Україні є точка зору В. О. Огнев'юка, який стверджує, що після набуття Україною незалежності радикальні зміни у сфері освіти здійснювалися у два головних етапи: перший (1991-1995 роки) визначив проблему як соціальне завдання українського державотворення; другий (1995-2002 роки) увів її в систему національних потреб та інтересів і водночас до широкого міжнародного контексту цивілізованого розвитку людства [8, с. 79].

Реформи першого етапу були зорієнтовані на створення національної системи освіти на основі збереження здобутого в радянські часи досвіду та одночасно внесення суттєвих змін у цілі, завдання та зміст освітянського процесу. Як зазначено в «Основних засадах розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу», вони спрямовувалися на відтворення інтелектуального, духовного потенціалу народу, виходу вітчизняної науки, техніки і культури на світовий рівень, національного відродження, становлення державності та демократизації суспільства в Україні [9].

Саме у перший період змін у системі управління освітою на Першому з'їзді педагогічних працівників України була прийнята Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)», затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 896 від 3 листопада 1993 року [10]. Її концептуальні засади передбачали кардинальну реконструкцію всієї системи освіти. Були визначені пріоритетні напрями та основні шляхи реформування вищої освіти.

Питання виконання Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») обговорювалися на перших парламентських слуханнях „Про стан освіти в Україні” 17 лютого 1995 року. Учасники слухань констатували відсутність економічних умов для її виконання, належного соціального захисту учасників навчально-виховного процесу; наявність фактів порушення прав громадян на здобуття освіти, повільне оновлення змісту освіти, необхідність удосконалення мережі вищих навчальних закладів різних форм власності, неналежний рівень кадрового забезпечення освіти і науки. У рекомендаціях щодо виправлення ситуації було наголошено на тому, що негативні процеси в соціально-економічній сфері, різке падіння виробництва, послаблення контролю з боку владних структур за додержанням вимог Закону Української РСР «Про освіту» призвели до серйозних недоліків в організації діяльності освітянської галузі, зумовили в ній кризові явища. Разом з іншими рекомендаціями органам державної виконавчої влади було висловлено пропозиції щодо вдосконалення наявної законодавчої бази системи освіти. Так, Кабінету Міністрів України рекомендувалося до 1 березня 1995 р. внести на розгляд Верховної Ради України проект нової редакції Закону України «Про освіту», здійснити розробку законопроектів «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову установу», «Про статус наукового працівника» тощо. Пропонувалося розглянути

питання про створення видавничого об'єднання «Підручник»; прийняти урядову постанову, яка б чітко визначала права та взаємні зобов'язання випускників вищих навчальних закладів і замовників спеціалістів за державним, регіональним та галузевим замовленням; внести зміни до існуючого порядку створення, реорганізації і ліквідації закладів освіти.

Учасники слухань запропонували:

- Міністерству економіки України, Міністерству фінансів України спільно з Міністерством освіти України розробити та запровадити новий механізм фінансування освіти та науки, передбачивши елементи прямого, нецентралізованого фінансування закладів освіти, визначення переліку безкоштовних і платних освітніх, побутових та інших послуг для учасників навчально-виховного процесу, визначення джерел і механізмів фінансування державної системи післядипломної підготовки;
- Міністерству економіки України, Міністерству фінансів України, Міністерству праці України спільно з Міністерством освіти України розробити і впровадити дійовий механізм соціального захисту учасників навчально-виховного процесу; розробити державну програму підтримки учнів і студентів, у тому числі тих, які навчаються без відриву від виробництва; запровадити державні гарантії працевлаштування випускників навчальних закладів, які навчалися за держзамовленням; підготувати проекти законодавчих актів, спрямовані на поліпшення соціального захисту працівників освіти (матеріальне заохочення за досягнення в педагогічній діяльності, перегляд розміру доплат тощо);
- Міністерству фінансів України, Міністерству економіки України своєчасно і в повному обсязі фінансувати витрати, пов'язані з випуском підручників, навчально-методичних посібників для шкіл, професійно-технічних училищ, інших навчальних закладів, та поновити за контрактом видання серії «Шкільна бібліотека», а також здійснювати випереджувальне фінансування витрат для випуску підручників наступного року;
- Міністерству освіти України, Академії педагогічних наук України розробити і затвердити вимоги до створення, апробації і оцінки якості нових підручників для всіх типів навчальних закладів, процедури апробування і запровадження в практику нових стандартів освіти;
- Міністерству освіти України, Міністерству України у справах молоді і спорту, Міністерству культури України спільно з Національною академією наук України, Академією педагогічних наук України розробити концепцію організації виховної роботи з учнівською і студентською молоддю в сучасних умовах.

Результатом виконання рекомендацій учасників парламентських слухань стало прийняття проекту Закону України „Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР „Про освіту”, яким передбачалось викладення Закону УРСР „Про освіту” у новій редакції. Він був внесений на розгляд парламенту Президентом України та прийнятий як Закон 23 березня 1996 року.

На розгляд парламенту урядом В.Пустовойтенка 6 серпня 1998 року було внесено проект Закону „Про вищу освіту”, але парламентом він не був підтриманий. 17 січня 2002 року відповідний Закон був підписаний Президентом. Верховною Радою України II скликання також було прийнято Закон „Про професійно-технічну освіту” (Закон від 10.02.1998 року). Таким чином, протягом роботи Верховної Ради України II скликання виконання рекомендацій учасників парламентських слухань „Про стан освіти в Україні” щодо створення законодавчої бази реформування освіти відбулося лише частково.

Видання підручників і навчальних посібників було взяте під патронат Президента України. Уряд у цьому напрямі обмежився запровадженням у 1996 році плати за користування шкільними підручниками у розмірі 20% від їхньої первинної вартості, що було визначено Постановою Кабінету Міністрів України від 31 серпня 1996 р. № 1031 „Про встановлення плати за користування підручниками в загальноосвітніх школах”.

Рекомендованого учасниками слухань створення видавничого об'єднання „Підручник” не відбулось – Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням від 3 вересня 1997 р. № 486-р „Про передачу видавництва „Освіта” у відання Міносвіти” підпорядкував видавництво „Освіта” Міністерству освіти України

Кабінет Міністрів України на рекомендацію учасників парламентських слухань „Про стан освіти в Україні” приділив увагу вирішенню питання врегулювання порядку працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалась за державним замовленням. Постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 1996 року № 992 було затверджено Порядок працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалась за державним замовленням. Однак поглиблення економічної кризи в середині 1990-х рр. призвело до фактичної ліквідації працевлаштування за направленнями на роботу.

Була розглянута у Кабінеті Міністрів України пропозиція учасників парламентських слухань щодо розмежування повноважень зі створення вищих навчальних закладів між урядом та Міністерством освіти України та прийнята Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 1994 р. № 228 „Про порядок створення, реорганізації і ліквідації навчально-виховних закладів”. Постановою Кабінету Міністрів України „Про затвердження Базового навчального плану загальноосвітніх навчальних закладів” від 5 серпня 1998 року № 1239 Уряд відреагував на пропозицію запровадження нових Державних стандартів освіти. Разом з тим, у системі фінансування закладів освіти зрушень не відбулося.

Хід виконання Постанови Верховної Ради України «Про рекомендації учасників парламентських слухань про стан освіти в Україні» розглядали 14 липня 1995 року на засіданні Президії Верховної Ради України. У постанові Президії разом із позитивними оцінками діяльності органів виконавчої влади щодо виконання рекомендацій наголошувалося на тому, що значна частина рекомендацій парламентських слухань «Про стан освіти в Україні» залишається нереалізованою. Більшість зауважень стосувалася невирішених питань фінансування системи освіти. Проте перші парламентські слухання з питань освіти надали прискорення процесу розвитку державної освітньої політики.

У подальшій діяльності український парламент розглянув проблеми вищої освіти на парламентських слуханнях «Про стан і перспективи розвитку вищої освіти в Україні» (13 травня 2004 року). У рекомендаціях цих парламентських слухань, затверджених постановами Верховної Ради України, знайшли своє відображення пропозиції щодо вдосконалення законодавства про вищу освіту, а саме: Верховній Раді України рекомендувалося продовжити роботу над удосконаленням законодавства у сфері освіти, сприяти ухваленню проектів законів України «Про освіту», «Про вищу освіту». Таким чином, парламентські слухання з питань освіти не лише стали формою парламентського контролю, чинником планування законопроектної роботи парламенту, а й відіграли значну роль у формуванні державної політики в галузі освіти.

Одним із кроків реалізації Державної національної програми «Освіта (Україна ХХІ століття)» став Указ Президента України Л. Кучми «Про Основні напрями реформування вищої освіти в Україні» від 12 вересня 1995 року N 832/95, де відзначалося, що вища освіта перебуває в глибокій кризі, незважаючи на зусилля суспільства та відповідних органів державної виконавчої влади, через нестачу коштів, вплив педагогічних і викладацьких кадрів, падіння зацікавленості молодого покоління у набутті фундаментальної освіти. Підкреслювалося, що різко знизилися вимоги до рівня освіченості, загальної культури, матеріальні труднощі призвели до нестачі підручників, посібників, інших засобів навчання.

Наголошувалося на необхідності системного реформування вищої освіти для збереження її потенціалу та обсягу підготовки фахівців, посилення державної підтримки пріоритетних напрямів освіти і науки, приведення у відповідність із найновішими світовими досягненнями сучасної науки та з урахування змін у ринкових відносинах.

Перед Міністерством освіти України, іншими міністерствами та відомствами, що мали у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади, Національною академією наук України, Академією педагогічних наук України ставилося завдання розробки стратегічних напрямів розвитку вищої освіти, зокрема розробки концепції реформування вищої освіти на перехідному етапі до ринкової економіки; концепції гуманітарної освіти у вищих навчальних закладах; концепції реформування і розвитку екологічного мислення. Їм пропонувалося створити на базі національних вищих навчальних закладів науково-методичні центри з розробки методології науково-теоретичних досліджень, змісту освіти та освітніх технологій, моделей, програм реформи і розвитку сфери вищої освіти.

Для задоволення потреб України у висококваліфікованих кадрах, а також створення реальних можливостей для розвитку як окремої людини, так і суспільства загалом, в умовах формування ринкової економіки ставилося завдання удосконалення мережі вищих навчальних закладів, її оптимізації, укрупнення навчальних закладів, створення регіональних освітніх та навчально-виробничих комплексів навколо університетських центрів та провідних вищих навчальних закладів України. На виконання цього завдання спрямували свої зусилля не тільки столичні вищі України, а й вищі навчальні заклади, що забезпечували підготовку фахівців на регіональному рівні. Так, наприклад, на базі Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту було створено навчально-науково-методичний комплекс (наказ Міністерства освіти України від 12 березня 1996 року №96 «Про створення навчально-науково-методичного комплексу Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту).

На вимогу визначення напрямів підготовки фахівців, створення переліку спеціальностей та професій різних кваліфікаційних рівнів з урахуванням ступеневої підготовки та потреб виробництва, сфери послуг, оборони був сформований Перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24 травня 1997 р. N 507.

На вимогу виробити механізм державної оцінки діяльності навчальних закладів, якості підготовки фахівців через систему атестації та акредитації була прийнята Постанова КМУ від 12 лютого 1996 р. №200 «Про ліцензування, атестацію та акредитацію навчальних закладів».

Історіографічний огляд проблеми реформування системи управління вищою освітою України показав, що Державна національна програма „Освіта (Україна XXI століття)” не була позбавлена недоліків. Вона не передбачала конкретних механізмів здійснення запланованих заходів. Багато з них мали декларативний характер, не були забезпечені на законодавчому рівні, не мали матеріального підтвердження, необхідного кадрового забезпечення. Низка конкретних заходів буда здійснена без належного теоретичного підґрунтя та не підтверджена експериментальною перевіркою їх доцільності.

На думку А.В. Мазак, багато положень Державної національної програми «Освіта (Україна XXI століття)» не було виконано. Зокрема, не відбулося децентралізації управління освітою. Через несприятливі правові умови приватний сектор розвивався повільно, а отже, не створював альтернативи та конкуренції державним закладам освіти. [7].

Не створено також умов, вважає С.О. Кириченко, для участі громадськості в процесі вироблення та прийняття рішень щодо освіти. Хоча, як зазначає автор, «Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)» й передбачає перехід до державно-громадської системи управління освітою, за якої суспільство і держава стануть рівноправними суб'єктами, досі не вироблено процедур громадського контролю, звітності державних органів управління освітою, участі громадськості в прийнятті важливих рішень» [5, с. 87].

Попри все, результатом виконання Національної програми освіта (Україна XXI століття) стало ухвалення парламентом низки освітянських законів, а саме: нової редакції базового

Закону «Про освіту» (23.03.1996 р.), законів «Про професійно-технічну освіту» (10.02.1998 р.), «Про загальну середню освіту» (13.05.1999 р.), «Про позашкільну освіту» (23.06.2000 р.), «Про дошкільну освіту» (11.07.2001 р.), «Про вищу освіту» (17.01.2002 р.).

На виконання завдань Державної національної програми «Освіта (Україна ХХІ ст.)» були розроблені «Національна державна комплексна програма естетичного виховання» (автори І.А. Зязюн, О. Семашко), «Концепція естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури», «Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах» та ін.

Уроки реформування системи вищої освіти 90-х років ХХ століття – початку ХХІ століття дали змогу осмислити набутий досвід управління нею, узагальнити міжнародний досвід проведення реформ у царині вищої освіти з позицій впровадження ідей Болонського процесу та на вимогу часу укласти Закон України «Про вищу освіту», прийнятий Верховною Радою України 01 липня 2014 року та підписаний Президентом України 01 серпня 2014 року.

Це дозволяє стверджувати, що Державна національна програма «Освіта (Україна ХХІ століття)» справила й далі справляє суттєвий вплив на розвиток усієї системи освіти в Україні, зокрема й вищої.

Список використаних джерел

1. Алексеев Ю. М. Україна: освіта і держава (1987-1997) [Текст] / Ю. М. Алексеев – К. : [б.в.], 1998. – 110 с.
2. Андрущенко В.П. «Теоретико-методологічні засади модернізації вищої освіти в Україні на рубежі століть» / Вища освіта України – № 2. – 2001. – С. 5-13
3. Березівська Л.Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті. Монографія/ Л.Д.Березівська. – К. : Богданова А.М., 2008. – 406 с.
4. Журавський В.С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні: монографія / В.С. Журавський – М. : Ін Юре, 2003. – 416 с.
5. Кириченко С.О. Шляхи формування правової держави і громадянського суспільства. – К.:Логос, 1999. – 178 с.
6. Кремень В. Філософія освіти ХХІ століття / Василь Кремень // Професійна освіта: педагогіка і психологія : польсь.-укр. щоріч. / за ред. Т. Левовицького, І. Зязюна та ін. – Ченстохова; Київ, 2003 – С. 13-22.
7. Мазак А.В. Управління освітньою галуззю в умовах становлення громадянського суспільства в Україні: регіональний аспект: Дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.02 / Національна академія держ. управління при Президентіві України. – К., 2005. – 199 с.
8. Огнев'юк В.О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку: [моногр.] / В.О. Огнев'юк – К. : Знання України, 2003. – 450 с.
9. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу. Документи і матеріали. Травень – грудень 2004 р. / Упоряд.: М.Ф. Степко, Я.Я. Болубаш, В.Д. Шинкарук та ін. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. – Ч. 2. – 188 с.
10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Державну національну програму «Освіта (Україна ХХІ століття)» від 3 листопада 1993 року № 896 (Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 576 (576 -96 - п від 29.05.96) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-93-p>

Summary: The article highlights the question about the role of the State National Program «Education (Ukraine XXI century)» in reforming the system of higher education in Ukraine. Describes the steps of the program.

Key words: higher education, State National Program «Education (Ukraine XXI century)», reforming the system of higher education.